

Nr 59.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående statsbidrag till kostnaderna för tillhandahållande av fri undervisningsmateriel åt folkskolebarn m. m.; given Stockholms slott den 8 februari 1946.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

Tage Erlander.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 8 februari 1946.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden WIGFORSS, SKÖLD, QUENSEL, GJÖRES, ERLANDER, DANIELSON, VOUGT, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERICSSON, MOSSBERG.

Efter gemensam beredning med chefen för finansdepartementet anmäler chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Erlander, frågan om beredande av fria läroböcker och fri undervisningsmateriel åt lärjungar i folk- och småskolor. Departementschefen anför därvid följande.

Enligt den till 1946 års statsverksproposition fogade bilagan åttonde huvudtiteln, punkten 185, har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att, i avbidan på särskild proposition i ämnet, för budgetåret 1946/47 beräkna till Folkskolor m. m.: Bidrag till kostnaderna för tillhandahållande av fria läroböcker m. m. ett förslagsanslag av 5 500 000 kronor.

Sedan ärendets beredning numera slutförts, anhåller jag att få ånyo anmäla detsamma.

I. Inledning.

Genom beslut den 14 augusti 1937 bemyndigade Kungl. Maj:t dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Engberg, att tillkalla högst tre sakkunniga för att inom departementet biträda med utredning och avgiva förslag angående beredande av fria läroböcker och fri annan materiel för folkskolans lärjungar.

I *utredningsdirektiven* erinrade departementschefen inledningsvis om att riksdagen vid upprepade tillfällen uppmärksammat frågan om förbilligande av målsmännens kostnader för undervisningsmateriel, särskilt i vad anginge folkskolan, samt hos Kungl. Maj:t gjort framställning om åtgärder i sådant syfte. Genom Kungl. Maj:ts försorg hade frågan tidigare varit underkastad prövning av särskilda sakkunniga, nämligen 1920 års skolmaterielsakkunniga, vilka den 31 januari 1923 i ett betänkande i ämnet förordat, att fri skolmateriel skulle tillhandahållas folkskolans barn. Detta förslag hade icke föranlett någon åtgärd från Kungl. Maj:ts sida. Departementschefen ansåge emellertid tiden nu vara inne att för folkskolans del söka förverkliga den princip, på vilken 1920 års skolmaterielsakkunnigas förslag byggt.

Denna princip, fortsatte departementschefen, att fri undervisningsmateriel skall lämnas samtliga barn inom folkskolan, enär obligatorisk undervisning måste anses förutsätta, att skolmaterielen kostnadsfritt ställes till barnens förfogande, ger jag helt min anslutning. Folkskolans barn böra under, så långt sig göra låter, samma yttre villkor utbildas för att kunna fullgöra sin insats i samhället efter vars och en fallenhet och förmåga; åt dem alla bör, såvitt det är genomförbart, beredas samma möjligheter att inhämta denna grundläggande utbildning. Fri skolmateriel bör därför enligt min uppfattning icke utgöra någon särskild förmån, som under vissa förhållanden beviljas barnen eller, såsom nu är fallet, äga karaktären av ett slags individuellt ekonomiskt understöd.

I fortsättningen framhölls i direktiven, att det vid tiden för dessas avfattande (1937) endast torde varit ett 80-tal skoldistrikt, som genomfört principen om fri skolmateriel. Visserligen lämnades också för övrigt efter omprövning av skolmyndigheten i vederbörande distrikt i viss utsträckning fri skolmateriel åt barnen eller bereddes lättnader i omkostnader för detta ändamål. Men även om det intresse, som från skoldistriktens sida ägnats denna fråga, hade varit i hög grad lofvärdt, vore det självfallet, att de metoder, som anlåtats inom de omkring 2 500 skoldistrikten, kommit att vara i hög grad växlande och av olika effektivitet. Framför allt hade dock ekonomiska hänsyn hindrat att inom de återstående skoldistrikten, som voro belägna på landsbygden, på ett tillfredsställande sätt tillgodose ifrågavarande önskemål.

Departementschefen fortsatte: Det ligger en fara i att de barn, som sålunda enligt behovsprincipen helt eller delvis erhållit fri skolmateriel, lättligen kunna komma att framstå som en grupp för sig i ekonomiskt och socialt avseende. Därtill kommer, att själva den sovring, som måst läggas till grund för behovsprincipens tillämpning, givetvis är ytterst ömtålig och vanskelig. Även om alla de yttre omständigheter — arbetslöshet, barnantal

inom familjen, tillgångar av olika slag — vilka kunna äga betydelse, härvid tagas under omsorgsfull prövning, måste ett sådant urval bland de ifrågakommande eleverna bliva av subjektiv art. Det förtegnade armodet blir säkerligen ofta lottlöst, och gränfallen äro alltid svåra att bedöma. Härtill sälla sig även vissa olägenheter av pedagogisk art, som uppenbarligen vidlåda det nu rådande systemet. Tydligt är sålunda, att en i och för sig befogad hänsyn till målsmännens ekonomi ofta vållar, att skolmyndigheterna tveka att förnya undervisningsmaterielen även när en sådan förnyelse är synnerligen påkallad av pedagogiska skäl. Särskilt har omvitnats, att av denna grund många olikartade upplagor av samma lärobok få brukas inom en och samma klassavdelning, och att tiden starkt toges i anspråk för att rätta uppgifter i äldre upplagor till förfång för undervisningen. Tillämpas grundsatsen om fri skolmateriel möjliggöres, att, när så verkligt kräves, en samtidig förnyelse sker av underlaget för undervisningen.

I direktiven angavs vidare att man vid utredningen borde utgå ifrån att en ekonomisk samverkan mellan stat och kommun anordnades. Efter vilka närmare grunder detta skulle ske, skulle bli de sakkunnigas uppgift att noggrant överväga. Dock ville departementschefen framhålla, att han icke kunde biträda 1920 års sakkunniga i deras uppfattning att skoldistriktet borde äga rätt att själva bestämma huruvida de ville medverka i de ovan angivna åtgärderna eller icke.

Andra spörsmål, som de sakkunniga borde uppmärksamma, vore sättet för materiellens anskaffning, inköpspris och användning. Övervägandena finge emellertid ej föranleda att mindervärdig materiel lades till grund för undervisningen. Därmed, fortsatte statsrådet, skulle nämligen själva syftet med införandet av fri skolmateriel äventyras, i det att barnens förutsättningar för vidare utbildning försämrades och förminskades. Standardiseringen och uniformeringen av läroböckerna får därför under inga omständigheter bliva ett självändamål. Hur viktig den ekonomiska synpunkten på folkskolans läroboksfråga än är, får den likväl ej renodlas och ensidigt tillämpas. Den fria pedagogiska utvecklingen får ej klavbindas. Beträffande läroböckerna är det därför av vikt, att jämsides med prisgranskningen en pedagogisk granskning försiggår.

Med stöd av nämnda beslut tillkallade departementschefen den 14 augusti 1937 såsom sakkunniga ledamoten av riksdagens andra kammare, redaktören Algot Åkesson-Törnkvist, ledamoten av riksdagens andra kammare, lantbrukaren Viktor Julius Mattsson samt dåvarande läraren vid Stockholms stads tekniska mellanskola C. N. O. Forssell. Åt Törnkvist uppdrogs samtidigt att såsom ordförande leda de sakkunnigas förhandlingar. Forssell fungerade såsom sekreterare.

Den 20 juni 1939 avgåvo de sakkunniga — 1937 års skolmaterielsakkunniga — sitt förslag, vilket därefter blev föremål för remissbehandling.

Under remissbehandlingen utbröt andra världskriget. Ett flertal myndigheter, som i princip tillstyrkte förslaget, ansågo det självklart, att detta i det då uppkomna statsfinansiella läget icke kunde upptagas till förverkligande. Så har ej heller under de gångna krisåren skett.

Vid 1942 års riksdag väcktes två likalydande motioner (I: 121 och II: 181), vari hemställdes, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t

anhålla, att förslag skulle framläggas om införande av fri undervisningsmateriel i folk- och fortsättningsskolan.

Dessa motioner biföllos. Riksdagen framhöll (skrivelsen nr 8, punkt 147) att de skäl, som tidigare föranlett riksdagen att hemställa om en förutsättningslös utredning angående fri skolmateriel i folk- och fortsättningsskolan, i det dåvarande läget hade en ännu större tyngd, då krisförhållandena medfört ekonomiska svårigheter för de föräldrar och målsmän, som hade barn i skolåldern. Riksdagen anförde vidare:

Riksdagen förbiser ingalunda, att svårigheter av statsfinansiell art nu föreligga för ett dylikt förslags realiserande, men anser i trots härav det icke minst ur befolkningpolitiska synpunkter angeläget, att åtgärder såvitt möjligt bliva vidtagna för genomförande av den enligt riksdagens mening riktiga principen om fri skolmateriel till alla de barn, som besöka folk- och fortsättningsskolan. Med anledning härav har riksdagen ansett sig böra anhålla, att Kungl. Maj:t måtte taga under övervägande att med det snaraste för riksdagen framlägga förslag i ämnet. Riksdagen vill för sin del vidare framhålla, att övervägande skäl enligt riksdagens mening tala för, att, därest staten ikläder sig utgifter i angivna avseende, även en medverkan i viss utsträckning från kommunernas sida kommer till stånd, varigenom viss garanti erhålles för kostnadernas begränsning och kontrollens effektivitet. Självfallet torde även vissa maximeringsbestämmelser i fråga om antalet fria läroböcker och fri förbrukningsmateriel här vara på sin plats.

II. Föreliggande förslag.

1. Tillhandahållandet av kostnadsfri undervisningsmateriel.

De sakkunniga förorda av såväl sociala som pedagogiska skäl, att folkskolans och fortsättningsskolans elever skola utan behovsprövning på det allmännas bekostnad erhålla helt fria läroböcker och annan undervisningsmateriel, varvid såsom g å v a skulle lämnas *dels* egentliga läroböcker och s. k. arbetsböcker och *dels* erforderlig förbrukningsmateriel, dock att skoldistriktet skola kunna tillhandahålla som lå n sådana artiklar, som utan olägenhet kunna användas å lärorummet av flera klassavdelningar. Såsom lån skulle vidare utlämnas läseböcker samt bredvidläsningsböcker och biblar.

Nuvarande förhållanden.

Enligt § 49 folkskolestadgan, i den lydelse detta författningsrum erhöll genom kungörelse den 12 juni 1936 (nr 305), böra, där föräldrar eller målsmän icke äga tillgång att bekosta lärjunges skolgång, dessa genom vederbörande skoldistrikts försorg härutinnan understödjas genom för ändamålet särskilt anslagna medel, vilka skola omhänderhavas av skolrådet. Sådant understöd må icke anses vara av fattigvårdsnatur.

Motsvarande bestämmelser återfinnas i § 28 fortsättningsskolestadgan.

Dessa bestämmelser innebära bland annat, att skoldistriktet bära tillhandahålla fri undervisningsmateriel åt obemedlade skolbarn efter behovsprövning i varje särskilt fall.

Åtskilliga skoldistrikt tillhandahålla emellertid numera fri undervisningsmateriel åt alla folkskolelever utan behovsprövning och ha sålunda övertagit hela kostnaden för ändamålet från föräldrar och målsmän. Antalet sådana skoldistrikt utgjorde år 1920 omkring 70 och hade vid tidpunkten för en av 1937 års skolmaterielsakkunniga gjord undersökning stigit till 245, varav 27 städer, 23 köpingar och municipalsamhällen samt 190 rena landsbygdsskoldistrikt. Av dessa 245 skoldistrikt lämnade 191 läroböckerna som gåva och 54 som lån. Distrikt med helt fri materiel återfunnos över hela Sverige, i synnerhet representerades mellersta och södra Skåne men systemet ägde också fotfäste och befann sig på frammarsch i Värmland, Västmanland, Södermanland och Östergötland jämte Norrland. Västsverige företrädades däremot jämförelsevis sparsamt.

Jag har icke ansett erforderligt att föranstalta om en ny undersökning, i vilken omfattning skoldistriktet för närvarande tillämpa principen om fri skolmateriel. Känt är, att utvecklingen, sedan undersökning sist gjordes, kommit att omfatta allt flera skoldistrikt. Detta synes även bekräftat av en stickprovsundersökning, som skolöverstyrelsen hösten 1945 verkställde beträffande kostnaden för fri skolmateriel i de distrikt, som hitintills infört sådan. Därvid synes även klarlagt, att städer och samhällen i förhållandevis större utsträckning infört fri materiel än vad som varit förhållandet i de rena landsbygdsskoldistriktet.

Sociala synpunkter.

De sakkunniga utgå ifrån såsom riktigt att, enär det allmänna ålägger barnen obligatorisk skolplikt, det allmänna också bör kostnadsfritt tillhandahålla dem den undervisningsmateriel, som kräves för skolpliktens fullgörande.

Det är denna uppfattning, framhålla de sakkunniga, som medfört, att principen om fri undervisningsmateriel godtagits i våra nordiska grannländer och även accepterats av de skoldistrikt, som här i landet på eget initiativ infört fri materiel. Då målsmännen anbefallas att anskaffa undervisningsmateriel åt barnen, innebär detta nämligen att offentligen ålägga dem vissa utgifter, d. v. s. en särskild form av beskattning. Denna skattebörd drabbar synnerligen ojämnt med hänsyn till familjernas storlek och med hänsyn till förhållandena på olika orter, i det att somliga kommuner i viss grad övertagit föräldrarnas kostnader, andra däremot icke. Rättelse i detta hänseende torde icke kunna åstadkommas förrän dessa kostnader liksom övriga utgifter för folkskoleväsendet genom det allmännas försorg bättre fördelas efter vars och ens bärkraft. Att de uppenbart meddelösa bland folkskolans elever redan nu generellt erhålla gratis undervisningsmateriel, vilja de sakkunniga icke tillmäta betydelse eller finna tillfredsställande, eftersom detta understödssystem knappast fungerat på ett nöjaktigt sätt.

Om sålunda önskemålet om fri undervisningsmateriel är motiverat ur rättvisesynpunkt, kan det ifrågasättas, huruvida det bör tillhöra skoldistriktet att var för sig fatta ståndpunkt till detta spörsmål. Givetvis måste distriktens växlande ekonomiska bärkraft i hög grad begränsa deras förmåga att införa fri undervisningsmateriel, även om denna reform synes vara i hög grad påkallad.

Mot det system, som för närvarande råder i ett övervägande antal skoldistrikt, nämligen att efter ansökan fri materiel lämnas åt medellösa barn, riktas med fog den kritiken, att en individuell understödsverksamhet utövas under former, som närmast äga karaktären av nådegåva. Redan på barnastadiet framhäves därmed en viss klasskillnad. Det förefaller uppenbart, att denna understödsverksamhet icke passar i vår moderna svenska barn-domsskola, vars centrala uppgift är att med för alla elever lika förutsättningar meddela en viss medborgerlig folkundervisning.

Alltsedan folkskolans grundläggning torde medellösa elever i allmänhet ha erhållit fri undervisningsmateriel på skoldistriktens bekostnad. Denna princip har kommit till uttryck i § 49 folkskolestadgan, som även föreskriver, att denna understödsform icke må anses vara av fattigvårdsnatur. I praktiken är det emellertid mycket svårt att undvika, att understödet får karaktären av fattighjälp. Utlämnandet av fri undervisningsmateriel måste föregås av en ofta indiskret undersöknings- och utredningsprocedur och kan lätt leda till friktioner mellan skola och hem av en icke önskvärd karaktär. Dessa friktioner ökas även därav, att ju under alla förhållanden en betydande flyttning av skolpliktiga barn äger rum mellan olika skoldistrikt. Den besvärliga undersökningsproceduren måste därvid upprepas, och friktionsanledningarna ökas, då såsom understundom är fallet olika skoldistrikt tillämpa olika principer och många skoldistrikt övergå till en ny ordning för materielens bekostande och distribution.

I de distrikt, där principen om fri undervisningsmateriel endast åt medellösa tillämpas, möta vidare betydande olägenheter också i fråga om de barn, som själva skola anskaffa materielen. Därmed avse de sakkunniga det rådande creditsystemet. För att i möjligaste mån förbilliga materielen tillämpas nämligen i stor utsträckning den metoden, att skolan eller läraren inköper materiel, varvid leverantörerna lämna en rabatt, vilken kommer barnen till godo. Dels med hänsyn till målsmännens ekonomiska förhållanden, dels för att undervisningsarbetet så fort som möjligt skall komma i gång, utlämnar läraren sedan materielen på kredit till elever, som anhålla därom eller icke befinnas kunna erlagga betalningen. Barnen glömma sedan lätt, att de skola ha pengar med sig till den eller den boken, men ofta ligger ansvaret på föräldrarna. Det är tänkbart, att de icke för tillfället ha de nödvändiga medlen. Lättheten att få kredit kan tänkas uppamma en mindre önskvärd inställning till detta affärssystem. Ofta nödgas lärarna påminna om likvid, vilket skapar irritationsanledningar. Förhållandet mellan skolan och hemmet störes genom ständigt återkommande materielräkningar och krav för ej betalad materiel. Lärarna förlora ej sällan tiotals kronor årligen för ej betalad materiel.

Sammanfattningsvis framhålla de sakkunniga, att såväl då fri materiel lämnas åt medellösa på ansökan i varje särskilt fall som då skolan eller lärarna förmedla inköpen, varvid barnen erhålla viss rabatt, så uppstå allvarliga olägenheter av olika art. Utdelningen av undervisningsmateriel till

medellösa fungerar ur social synpunkt i det hela på ett mycket otillfredsställande sätt. Den sker ofta under byråkratiska former och betraktas faktiskt i vida kretsar såsom fattigunderstöd, vadan många behövande målsmän ofta torde underlåta att ingiva dylik ansökan. Metoden att lämna fri undervisningsmateriel allenast åt medellösa är enligt sakens natur icke heller något system med objektiv och likformig tillämpning. Skolans och lärarnas förmedling av inköp av skolmateriel leder till ett kreditsystem, som måste anses vara förkastligt. Denna metod äger visserligen vissa fördelar men medför uppenbarligen också betydande olägenheter.

Pedagogiska synpunkter.

Frågan, vilken pedagogisk betydelse införandet av fri undervisningsmateriel har, tillmättes av *de sakkunniga* en central betydelse. De pedagogiska fördelar, som fri undervisningsmateriel torde medföra, sammanfattas av *de sakkunniga* på följande sätt:

1) Materielen ställes omedelbart vid läsårets början till elevernas förfogande och kompletteras och ersättes sedermera i mån av behov. Den fria materielen är tidsbesparande. Arbetet kommer genast i gång, i det att eleverna ej behöva vänta på materielen. Alla böcker finnas tillgängliga från första läsdagen.

2) Undervisningen grundas på lika läroböcker (samma upplaga) och ensartad förbrukningsmateriel.

Detta innebär enligt *de sakkunniga*, att den förbistring, som hittills rått inom klassavdelningarna i fråga om läroböcker och läroboksupplagor, upphäves. Särskilt i sistnämnda avseende torde kravet på en radikal förändring vara allmänt erkänt, även om mycket blivit bättre, sedan offentlig kontroll införts på utgivandet av nya omarbetade läroboksupplagor. Ofta påpekas det, att en lärare har svårt att fordra, att barn som inflytta från andra skoldistrikt inköpa samma materiel, som övriga barn bruka. Då olika omarbetade upplagor av en och samma lärobok användas sida vid sida i samma klassavdelning, inträder förvirring, och det blir nödvändigt att lärarna ägna mycken tid åt att skapa en något så när enhetlig grundval för undervisning och läxläsning. Den gängse företeelsen, att barn av samma familj använda samma lärobok, bidrager naturligtvis också till förbistring i fråga om materielen.

3) Garanti finnes för att undervisningsmaterielens kvalitet blir god och tillfredsställande.

Detta förhållande sammanhänger, framhålla *de sakkunniga*, med vad som ovan sagts om fordran på att materielen skall vara likartad eller ensartad. *De sakkunniga* anföra för att angiva vad som härmed åsyftas ett yttrande ifrån ett skoldistrikt: »Materielen rättar sig efter undervisningssättet och ej tvärtom, vilket ofta varit fallet, då föräldrarna ha olika uppfattningar om, vilken materiel de ha råd att köpa och vilken som är oundgängligen nödvändig». Denna fordran på god kvalitet, framhålla *de sakkunniga*, bör emellertid betonas ej blott gentemot målsmännen utan också gentemot

producenterna och leverantörerna av undervisningsmateriel. Inom de skoldistrikt, där fri materiel lämnas, har det visat sig möjligt att tillförsäkra sig i kvalitativt avseende tillfredsställande materiel för ett skäligt pris.

4) På grundval av fri undervisningsmateriel kan undervisningen bedrivas mer effektivt och med större frihet.

Möjlighet att på en gång och fullständigt förnya undervisningsmaterielen skapas. Alla elever inom en klassavdelning äga samma förutsättningar i fråga om läromedel att följa och tillgodogöra sig undervisningens gång. Påståendet har emellertid, framhålla de sakkunniga, sin giltighet endast under förutsättningen, att den förut antydda standardiseringen av undervisningsmaterielen ej kommer i strid med undervisningens legitima krav.

5) Lärarnas kontroll över undervisningsmaterielen kan bli mera systematisk och effektiv.

En understundom framförd invändning mot den fria skolmaterielen består däri, att man framhåller, att eleverna kunna tänkas bli mindre aktsamma om den materiel, som de få gratis, än den som de nödgas betala för. Gentemot detta framhålla de sakkunniga, att eleverna själva ju icke betala för materielen. I skoldistrikt med fri skolmateriel få de den från skolan, i andra distrikt få de den av sina målsmän. Man torde också med skäl kunna göra gällande, att lärarna ha större befogenhet att uppmana barnen till försiktighet och omtanke om skolmaterielen, om de erhålla den ifrån skolan än då föräldrarna svara för kostnaderna. Från flera skoldistrikt, som infört fri materiel, omvittnas också, att skolans egendom över huvud taget vårdas bättre än den egna och att genom den fria materielen barnen uppfostras till »sparsamhet med och omvårdnad om allmän egendom». De sakkunniga understryka, att systemet med fri undervisningsmateriel innebär många fördelar också med hänsyn till det befogade kravet, att barnen böra fostras till aktsamhet och ordentlighet. Kritiken mot tanken att införa helt fri materiel kommer från de distrikt, som icke infört sådan. Förespråkarna för densamma återfinnas i de distrikt, där detta system tillämpas.

Lån eller gåva.

Förutsättes det, att all undervisningsmateriel gratis bör tillhandahållas eleverna, uppställer sig frågan, om och i vilken utsträckning materielen bör ställas till deras förfogande såsom gåva eller såsom lån. Följande olika grupper av undervisningsmateriel anse *de sakkunniga* härvid i huvudsak komma i betraktande.

I. Läro- och läseböcker.

F o l k s k o l a n.

Kristendoms-kunskap: Bibel, psalmbok, textbok, kyrkohistoria.

Modersmålet: Läseböcker för de två första skolåren jämte bredvidläsningsböcker, folkskolans läseböcker samt bredvidläsningsböcker av olika slag, läroböcker i språklära och rättskrivning, övningsbok för skriftliga arbetsuppgifter, ordlista.

Räkning: Lärobok i räkning och geometri.

Övriga ämnen: Lärobok i allmän geografi och näringsgeografi, lärobok i historia och samhällslära, lärobok i naturkunnsighet, kartbok, sångbok.

Fortsättningsskolan.

Lärobok i medborgarkunskap, lärobok i räkning, lärobok i arbetskunskap, lärobok i praktiska skrivelser, lärobok i huslig ekonomi och födoämneslära, speciella läseböcker av olika slag.

II. Arbetsböcker.

Häften för arbetsövningar i hembygdsundervisning, geografi, historia, naturkunnighet m. fl. ämnen.

III. Förbrukningsmateriel.

Skrivböcker för välskrivning, rätt- och uppsatsskrivning samt för vissa språkövningar, lösa skrivblad, samlingspärmar, räknehäften, stålpenor, pennskaft, skrivbläck, anteckningsböcker, konceptböcker, blyertspennor, radérgummin, ritpapper eller ritkurser, färglådor, färgkriter och vattenfärger samt penslar och papper av olika slag för teckningsundervisningen, linjaler samt eventuellt lera eller annat därmed jämförligt ämne för de med hembygdsundervisningen förenade arbetsövningarna.

De sakkunniga framhålla, att det tillvägagångssätt, som användes av skol-distrikt, vilka tillämpa principen om fri skolmateriel, kan uppdelas i stort sett på 3 olika grupper: grupp 1) bestående av sådana distrikt, som lämna såväl läro- och läseböcker, arbetsböcker och förbrukningsmateriel som gåva till eleverna; grupp 2) de, som lämna arbetsböcker och förbrukningsmateriel som gåva men lämna läro- och läseböcker som lån och grupp 3) slutligen de, som lämna läroböcker, arbetsböcker och förbrukningsmateriel som gåva men läseböcker såsom lån. Dessutom finnes undantagsvis en fjärde form, nämligen de, som lämna böckerna som lån till eleverna under skoltiden men sedermera lämna dem som gåva till de elever, som genomgått skolan eller under längre tid undervisats på grundval av nämnda böcker.

De sakkunniga anföra för egen del, att beträffande arbetsböcker och förbrukningsmateriel numera ingen meningsskiljaktighet synes råda därom, att dessa böra utlämnas helt som gåva. Vad angår de egentliga läroböckerna anföra *de sakkunniga* som skäl för att de skola lämnas som gåva dels hygieniska skäl, dels ordningssynpunkter. En elevs ansvars känsla för och omvårdnad om en bok, som är hans egen, förutsättes vara större än för en lånad bok, vartill kommer den psykologiska omständigheten, att en elev kan förväntas med större iver ägna sig åt sina studier, om han har en ny och fräsch lärobok än om han får börja i en gammal. Från lärarnas synpunkt betonas dessutom, att det är en svår uppgift att utgallra de böcker, som kunna anses förbrukade, och sedan bland eleverna inom en klassavdelning fördela en bokuppsättning, i vilken exemplaren äro mer eller mindre förslitna. *De sakkunniga* ha gjort en undersökning angående brukbarhetstiden för läroböckerna och kommit till, att vad småskolan beträffar läroböckerna i allmänhet förbrukas under två läroår och vad folkskolan beträffar böckernas brukbarhetstid i genomsnitt är fyra—fem år. *De* beakta även synpunkten, huruvida läroböckerna kunna anses äga ett bestående bild-

ningsvärde och kunna tänkas bliva till nytta för eleverna också efter slutad skolgång och finna, att man utan att överdriva betydelsen härav likväl under alla förhållanden bör tillmäta folkskolans läroböcker ett värde som en elementär grund för vidare utbildning.

På grund av de anförda skälen föreslå de sakkunniga dels att läseböcker för folk- och fortsättningsskolan ävensom bredvidläsningsböcker och biblar lämnas såsom lån till eleverna dels att egentliga läroböcker samt arbetsböcker i regel lämnas som gåva, varvid de sakkunniga förutsätta, att en effektiv kontroll utövas över böckernas vård och att varje elev allenast erhåller en bok av varje slag. Noggrann kontroll bör också upprätthållas vid elevs flyttning från ett skoldistrikt till ett annat distrikt. Slutligen föreslå de sakkunniga, att erforderlig förbrukningsmateriel lämnas såsom gåva, skoldistriktet dock obetaget att därvidlag göra den inskränkningen, att sådana förbrukningsartiklar, vilka utan olägenhet kunna användas på lärorum av olika klassavdelningar, exempelvis färglådor, färgpenslar, färgkriter, linjaler eller dylikt, tillhandahållas eleverna såsom lån.

Böcker åt barn i samma familj.

När fria läroböcker utdelas som gåva, uppstår frågan huruvida barn i samma familj skola tilldelas gemensam eller var sin bok. *De sakkunniga* anför, att för det förra alternativet huvudsakligen tala sparsamhetssynpunkter. Åtskilliga olägenheter äro emellertid förknippade med detta alternativ. Sålunda är läroböckernas brukbarhetstid ganska begränsad. Av betydelse är i detta sammanhang även upplagefrågan. Även om frekvensen av nya upplagor på senare tid kommit att nedgå, måste likväl allt fortfarande i någon mån den metoden tillämpas, att läroböckerna förnyas på så sätt, att ändringar i gamla upplagor införas från nya. Genomföres nu grundsatsen, att yngre syskon ärva de äldres bok, komma de förra att arbeta med sämre förutsättningar i den mån förändringar under tiden införts i boken. En dylik succession måste emellertid, anse de sakkunniga, vara utesluten, om fri materiel införas med statsunderstöd, eftersom det bärande motivet härför är, att alla genomgående böra ha samma förutsättningar, varvid sparsamhetssynpunkten måste intaga en sekundär plats. Olägenheten med ett system med »familjeböcker» består också däri, att syskon, som gå i olika klasser i samma skola, samtidigt måste begagna samma undervisningsmateriel. Därvid inträffa även komplikationer vid läxläsningen. *De sakkunniga* anse det självklart, att syskon i flerbarnsfamiljer icke böra få det sämre i lärobokshänseende än de ensamman barnen. Härtill kommer även den omständigheten, att, om principen om familjeböcker införas, komma de yngre syskonen i en familj endast sällan att få erfara glädjen och stimulansen av att få börja sina studier i en ny bok.

På grund av anförda skäl avvisa de sakkunniga idén om familjeböcker och föreslå, att barn i samma familj, som *samtidigt* besöka skolan, skola

erhålla egna läroböcker. Vad angår frågan, huruvida skolbarn böra övertaga böcker efter syskon, som slutat att begagna dessa, anse de sakkunniga, att om ett dylikt övertagande skall äga rum, det bör vara frivilligt. Möjligheten föreligger nämligen, att en elev, som använt boken, önskar behålla densamma som kunskapskälla även framdeles. De sakkunniga finna ett dylikt önskemål till fullo befogat. Dessutom bör en lärobok, som på detta sätt övertages, vara fullt användbar, d. v. s. vara fullt lik den som för övrigt användes i klassavdelningen (samma upplaga) dels befinna sig i ett skick, som är i allo tillfredsställande. Ett barn skall, anse de sakkunniga, ej tvingas att bruka en i ett eller annat avseende skamfilad lärobok och på så sätt få olägenhet av det slarv eller den vårdslöshet, som visats av äldre syskon, eller av den vanvård, som kan ha övergått boken i hem med torftiga förhållanden.

På grund härav föreslå de sakkunniga, att principen med fri undervisningsmateriel åt varje elev tillämpas jämväl på barn av samma familj. Dock bör i de planer och förebilder för reglemente och arbetsstadga för skolundervisningen, som utarbetas, lämnas föreskrift om, att undervisningsmateriel, som förut utlämnats, bör i den mån så ske kan utnyttjas av yngre syskon inom familjen. Detta bör emellertid dels ske frivilligt, dels endast avse materiel, som är fullt användbar vid undervisningen och befinner sig i tillfredsställande skick.

Remissyttranden.

Över de sakkunnigas betänkande avgåvos yttranden av vederbörande statsmyndigheter samt av vissa lärarsammanslutningar, förlag m. fl.

I nästan alla yttranden godkändes de sakkunnigas princip, att folkskolans och fortsättningsskolans elever skola erhålla helt fri undervisningsmateriel. Endast i 4 yttranden avstyrktes förslaget, varvid behovsprincipen förordades.

I övrigt framhöllos i remissyttrandena bland annat följande synpunkter.

Skolöverstyrelsen, som, med en reservant, vilken förordade behovsprincipen, anslöt sig till de sakkunnigas principförslag, förmenade, att de sakkunniga överdrivit de svårigheter av social natur, vilka äro förenade med det nuvarande sättet att tillhandahålla materiel i skolorna. Däremot understök överstyrelsen i stort sett de skäl av pedagogisk art, som de sakkunniga anfört och som även enligt överstyrelsens mening talade för att det allmänna borde tillhandahålla skolmateriel utan kostnad för målsmännen. Skolöverstyrelsen ansåg också, att fri materiel i den obligatoriska barn- och ungdomsskolan stode i god samklang med tidens strävanden att i allmänhet söka lätta de ekonomiska bördorna för familjer med barn.

I fortsättningen av sitt yttrande vände sig överstyrelsen mot den ofta i den allmänna diskussionen anförda invändningen, att ett dylikt system skulle föra med sig slöseri. Överstyrelsen kunde icke tillmäta denna invändning

större betydelse. Rent principiellt borde i stället fri materiel skänka bättre möjligheter till kontroll över elevernas sätt att handhava sina läroböcker och sin förbrukningsmateriel. Det bleve nämligen i detta fall läraren, som lämnade ut materielen, och ingen syntes lättare än han kunna avgöra, vad som kunde betecknas som normal åtgång. När åter eleverna skulle betala sin materiel, ankomme det på föräldrarna att lämna erforderliga medel för ändamålet, men föräldrarna hade uppenbarligen ganska svårt att bedöma i vad mån barnens krav på materiel vore skäliga eller icke.

Då överstyrelsen förordade fri undervisningsmateriel, skedde det dock under den bestämda förutsättningen att eventuella föreskrifter i ämnet gäves en sådan utformning, att garantier vunnes mot en för det pedagogiska arbetet skadlig standardisering och uniformitet.

Vad därefter beträffade frågan, huruvida läroböcker borde lämnas som gåva eller lån, ansåg överstyrelsen, att de starkare skälen tala för de sakkunnigas ståndpunkt, att eleverna skola erhålla böckerna som gåva, detta så mycket mera som så för närvarande vore fallet i det långt övervägande antal skol-distrikt, där fri skolmateriel tillhandahölles. I en detalj hade dock överstyrelsen en från de sakkunniga avvikande ståndpunkt. Det kunde nämligen ifrågasättas, om icke för tredje skolåret liksom för småskolestadiet en läsebok borde betraktas som lärobok och alltså icke endast utlånas till eleverna. Skälet till detta vore, att barnen vid detta stadium av skolgången ännu icke hade tillägnat sig någon större mekanisk läsfärdighet utan hade behov av trägen övning.

I de yttranden, som *statens folkskolinspektörer* avgivit till skolöverstyrelsen, tillstyrktes de sakkunnigas princip, varvid inspektörerna underströko de sociala och pedagogiska synpunkter, som de sakkunniga framlagt.

Av de *folkskolestyrelser*, som beretts tillfälle att yttra sig, föreslog Stockholms folkskoledirektion, att principen om fri skolmateriel skulle genomföras även i folkskolans högre avdelning. Förslaget tillstyrktes av folkskolestyrelserna i Göteborg, Malmö och Hälsingborg. Gävle folkskolestyrelse, vilken tillstyrkte förslaget, uttalade dock, att kontrollen icke borde givas sådana former, att en standardisering av undervisningsmaterielen och därmed även själva undervisningen eftersträvades.

Läraryrket tillstyrkte bifall till de sakkunnigas förslag. I förbundens yttranden framhöllos i övrigt följande synpunkter.

Centralstyrelsen för Sveriges allmänna folkskolläraryrkesförening anförde, att de sakkunnigas förslag om att yngre syskon i samma familj under vissa förutsättningar skulle få övertaga äldre syskons böcker icke kunde vinna centralstyrelsens anslutning. Styrelsen ansåg, att de sakkunnigas förslag på denna punkt innebure en mildrad form av nu tillämpad praxis i vissa fall. Härigenom vidmakthölls en ordning, som från social och psykologisk synpunkt icke vore tillfredsställande. Varje elev borde enligt centralstyrelsens uppfattning ha sin egen bok, för vilken den själv bure ansvar. Centralstyrelsen underströk vidare i sitt yttrande, att den i likhet med de sakkunniga

ansåge, att läseböcker i den egentliga folkskolan, bredvidläsningsböcker och biblar kunde lämnas som lån åt eleverna. I fråga om psalmböcker, egentliga läroböcker, s. k. arbetsböcker samt småskolans läseböcker förordade centralstyrelsen, att formen gäva tillämpades.

Centralstyrelsen för Sveriges folkskolläraryrkesförbund anslöt sig helt till de sakkunnigas princip men framhöll även önskvärdheten av att det ökade statliga inflytandet över folkskolan och dess arbete, som ett genomförande av de sakkunnigas förslag komme att medföra, icke måtte verka standardiserande i en sådan grad, att det hämmade den fria pedagogiska utvecklingen inom skolan. Samma synpunkt underströk även *styrelsen för Sveriges småskolläraryrkesförbund* i sitt tillstyrkande yttrande.

Sveriges överlärareförbund underströk de sakkunnigas förslag, att varje barn borde få sin egen lärobok. Beträffande frågan om vilka böcker, som borde hänföras till läroböcker, framhöll förbundet i likhet med skolöverstyrelsen, att statsanslag borde utgå till en läsebok i tredje klassen såsom till lärobok.

Styrelsen för städernas folkskolinspektörers förbund, som ansåg bärande skäl föreligga för den föreslagna reformen, fann att de sakkunniga överdrivit den psykologiska verkan av att endast de mindre bemedlade barnen erhålla fri materiel, medan andra få betala densamma. Däremot anslöt sig styrelsen till de synpunkter beträffande de pedagogiska fördelarna av den fria materielen som de sakkunniga anförde.

Styrelsen för Sveriges folkskolläraryrkesförbund anslöt sig helt till de sakkunnigas förslag.

Statskontoret hade ingen erinran att göra mot principen om fri undervisningsmateriel i den utsträckning de sakkunniga föreslagit. Icke heller *riksräkenskapsverket*, *medicinalstyrelsen* eller *statens institut för folkhälsan* hade någon sådan invändning att göra. I *statens läroboksnämnd* var majoriteten i princip ense med de sakkunniga om betydelsen ur pedagogiska och sociala synpunkter av systemet fri skolmateriel.

Länsstyrelserna tillstyrkte i allmänhet de sakkunnigas förslag. I en del yttranden gjordes dock vissa erinringar.

Länsstyrelsen i Kalmar ville sålunda icke godkänna de sakkunnigas princip att det allmänna, då det ålägger barnen obligatorisk skolplikt, också borde tillhandahålla undervisningsmaterielen. Länsstyrelsen vore därför icke beredd att utan reservation godtaga de sakkunnigas huvudargument för fri undervisningsmateriel. Däremot kunde det måhända från andra av de sakkunniga framförda synpunkter av social och pedagogisk art få anses berättigat, att fri undervisningsmateriel på det allmännas bekostnad tillhandahölles samtliga ifrågavarande elever, varför länsstyrelsen icke ville mot-sätta sig att så skedde.

Länsstyrelsen i Kristianstad kunde icke dela de sakkunnigas uppfattning, att alla lärjungar, oavsett huru deras målsmäns ekonomiska förhållanden gestaltade sig, skulle tilldelas fri undervisningsmateriel. Vad de sakkunniga anförde mot behovsprincipen hade icke övertygat länsstyrelsen om att denna icke vore lämplig och genomförbar utan alltför stora olägenheter.

Länsstyrelsen i Göteborg avböjde att taga ståndpunkt till förslaget, när den fann, att den ekonomiska krissituationen vid remissvarets avgivande un-

dergått en så genomgripande förändring, att ett antagande av förslaget redan på denna grund måste anses vara utslutet.

Länsstyrelsen i Vänersborg vände sig emot de sakkunnigas uttalande, att det föreläge principiell skyldighet för samhället att till alla delar bekosta folkskolundervisningen, skolmaterielen däri inbegripen, därför att folkskolundervisningen vore obligatorisk. Föga övertygande ansåg länsstyrelsen det kraftigt framförda motivet för reformen vara, att det skulle möta hart när oöverstiggliga svårigheter att efter prövning av behovet i det enskilda fallet fördela materielen. Behovsprövning vore ingen angenäm uppgift, men det hade ej gjorts sannolikt, att en sådan prövning skulle vara svårare i detta fall än i andra, där den dock allt framgent måste företagas. Länsstyrelsen ansåg dock att de sakkunniga framlagt andra synpunkter och redogjort för erfarenheter från skolan, vilka tillfredsställande motiverade deras förslag.

Länsstyrelsen i Örebro kunde icke biträda de sakkunnigas förslag. Det vore principiellt oriktigt, att statligt understöd lämnades personer, som själva kunde betala för sig. De olägenheter av en differentiering mellan betalande och icke betalande barn, som de sakkunniga framhållit, syntes länsstyrelsen överdrivna. I överensstämmelse härmed ansåg länsstyrelsen, att fri undervisningsmateriel i folk- och fortsättningsskolor borde på statens bekostnad tillhandahållas barn endast för det fall, att föräldrarna voro obemedlade eller mindre bemedlade.

Samtliga *domkapitel* tillstyrkte de sakkunnigas principförslag, varvid tvenne domkapitel, nämligen Uppsala och Luleå, redovisade vardera en reservant.

Uppsala domkapitel ansåg, att betydelsen av reformens genomförande i socialt och pedagogiskt hänseende syntes vara något överskattad. Med avseende på fri läseboksmateriel, inklusive biblar, skulle domkapitlet med tillfredsställelse hälsat ett förslag, åsyftande att bereda lättnad åt de många skoldistrikt på landsbygden, vilkas skolväsende alltjämt vore organiserat med lägre skolformer. Därest skoldistriktet själva utan bidrag av statsmedel skulle svara för anskaffandet av fri läseboksmateriel, komme detta att innebära en väsentligen mycket större ekonomisk tunga för landsbygdsdistrikten med gles befolkning och lägre skolformer än för stadsdistrikten med högre skolformer.

Luleå domkapitel föreslog, att till läroböckerna skulle få räknas jämväl nya testamentet och psalmboken med evangeliebok. Härigenom skulle nya testamentet och psalmboken komma att tillhöra eleverna efter slutad skolgång, vilket domkapitlet fann vara av stort värde.

Styrelsen för landskommunernas förbund anslöt sig till de sakkunnigas förslag.

Styrelsen för svenska stadsförbundet, vilken icke hade någon principiell invändning att göra mot förslaget, ansåg dock, att den föreslagna tilldelningen av materiel utan varje behovsprövning finge konsekvenser också i fråga om den kommunalt bedrivna socialvården. I vilken omfattning behovsprövning skulle bibehållas i avseende på förmåner i samband med undervisningen, syntes styrelsen vara en principfråga, som med hänsyn till sin betydelse för socialvården borde bedömas i sin helhet och icke enbart för den ena eller andra prestationens del.

I den allmänna diskussionen har man under det senaste decenniet kunnat konstatera en allt större enighet omkring kravet, att samhället bör påtaga sig kostnaderna för barnens elementära skolutbildning. Denna växande enighet beror givetvis till en del på den ökade förståelsen för nödvändigheten av ekonomiska stödåtgärder till barnfamiljernas fromma. Det är emellertid uppenbart, att även starka pedagogiska och praktiska skäl tala för att föräldrarna befrias från kostnader, som följa med den obligatoriska skolundervisningen.

Ett stort antal skoldistrikt har vidtagit åtgärder för att helt eller delvis övertaga kostnaderna för barnens skolmateriel. I nämnda distrikt tillämpas emellertid olika principer vid tilldelandet av materiel, varjämte det för fattiga kommuner är svårt att bära denna utgift. Utan statens medverkan torde det ej vara möjligt att ernå en tillfredsställande ordning på detta område.

Frågan om införande av fri undervisningsmateriel under statens medverkan för folkskolans barn har varit under diskussion under avsevärd tid utan att likväl ha nått definitivt avgörande. Senast ha 1937 års skolmaterielsakkunniga framlagt förslag i nämnda hänseende. Förslaget innebär i stort sett, att skoldistriktet skola vara skyldiga att utan behovsprövning tillhandahålla fria läroböcker och fri förbrukningsmateriel till samtliga elever. Genom ett frikostigt utmätt statsbidrag skulle kostnaderna väsentligen bestridas av statsverket. Jag har ansett mig nu böra taga upp frågan om statsmakternas medverkan till genomförande av denna anordning över hela linjen.

Mot de sakkunnigas förslag, att det allmänna skulle helt svara för kostnaderna för undervisningsmateriel åt folkskolans lärjungar, ha i vissa remissyttranden framförts erinringar av principiell natur. Man har nämligen icke ansett riktigt, att undervisningsmaterielen skulle tillhandahållas kostnadsfritt utan behovsprövning. Jag är emellertid för egen del övertygad om, att man vid ställningstagandet till de sakkunnigas förslag kan och bör bortse från dessa erinringar. Oavsett vilken ståndpunkt man må intaga till nämnda principfråga, synas nämligen starka skäl, såväl socialpolitiska och pedagogiska som rent praktiska, tala för att folkskolorna böra kostnadsfritt för eleverna tillhandahålla den för undervisningen nödvändiga materielen. Jag ansluter mig således till de sakkunnigas förslag på denna punkt, vilket tillstyrkts i det övervägande flertalet remissyttranden. Jag erinrar, att även riksdagen nyligen uttalat sig för genomförandet av en dylik ordning.

Beträffande frågan om den fria undervisningsmaterielen bör lämnas såsom lån eller gåva, anföra de sakkunniga, att det numera icke råder någon meningsskiljaktighet om, att arbetsböcker och förbrukningsmateriel böra utlämnas helt som gåva, om man överhuvudtaget tillämpar principen om fri materiel. Detta synes självklart. Beträffande läroböcker, vilka lämpligen kunna indelas i tvenne grupper, egentliga läroböcker och läseböcker, ansluter jag mig även till de sakkunnigas mening, att egentliga läroböcker böra lämnas som gåva samt att läseböcker för folkskolan även som bredvidläsningsböcker och biblar lämnas såsom lån. Dock instämmer

jag med skolöverstyrelsen däri, att för 3:e läsåret läsebok bör betraktas såsom lärobok och följaktligen lämnas som gåva till eleverna. Självklart är, att psalmboken bör räknas till lärobokskategorien.

Effektiv kontroll bör från skolan utövas över böckernas vård, och varje elev bör, utom i rena undantagsfall, endast erhålla en bok av varje slag. Beträffande förbrukningsmateriel synes det böra vara skoldistriktens obehaget att göra den inskränkningen, att sådana förbrukningsartiklar, vilka utan olägenhet kunna användas på lärorummet av olika klassavdelningar, exempelvis färglådor, färgpenslar, färgkriter, linjaler och dylikt, tillhandahållas eleverna såsom lån.

I fråga om böcker till barn i samma familj ansluter jag mig till principen, att barnen i flerbarnsfamiljer icke i fråga om undervisningsmateriel skola vara sämre ställda än barn i ettbarnsfamiljerna. Varje barn i samma familj bör sålunda erhålla egna böcker på samma sätt som andra barn. Det undantag från denna principens tillämpning, som de sakkunniga föreslå, torde från ekonomisk synpunkt få så liten betydelse, att det av detta skäl ej är motiverat att i statsbidragsbestämmelserna införa föreskrift därom.

De sakkunniga utgingo i sitt förslag ifrån att fri undervisningsmateriel skulle tillhandahållas, förutom eleverna i den egentliga folkskolan, jämväl eleverna i fortsättningsskolan. Vid bedömandet av detta spörsmål är att observera, att fortsättningsskolan i och med införandet av det 7:e skolåret och det i vissa skoldistrikt påbörjade införandet av ett 8:e skolår kommit in i en omstöpningsprocess, vars resultat ännu icke kan förutses. För närvarande företer fortsättningsskolan en rad skiftande former, av vilka flera arbeta utan eller så gott som utan läroböcker. Tillräckligt fasta grunder för beräkning av ett statsbidrag saknas därför beträffande fortsättningsskolan. Även de sakkunniga underströko den osäkerhet, som präglar läget i fråga om fortsättningsskolans framtida organisation, varför de ansågo det omöjligt att tillförlitligt beräkna ett kostnadsmedeltal för denna skola. De gjorde dock ett försök till en uppskattning av kostnaderna. Osäkerheten har sedan de sakkunniga avgåvo sitt förslag ytterligare ökats. Jag har därför kommit till den slutsatsen, att endast kostnaderna för fri undervisningsmateriel i den egentliga folkskolan böra läggas till grund för beräkning av statens insats på detta område. Det är dock att märka, att intet hinder möter för de olika skoldistriktens att ge eleverna i fortsättningsskolan del av förmånen med fri undervisningsmateriel, i den mån kostnader för sådan materiel för dem förekomma. Sedan staten övertagit de väsentliga kostnaderna för den fria undervisningsmaterielen i folkskolan, torde skoldistriktens också lättare med kommunala medel kunna bestrida motsvarande relativt små utgifter i fortsättningsskolan.

I överensstämmelse med de sakkunnigas förslag anser jag, att tillhandahållande av fri undervisningsmateriel — i enlighet med av mig i det föregående förordade grunder — bör göras obligatoriskt för skoldistriktens. Be-

stämmelser härom torde böra införas i § 5 av kungörelsen den 10 december 1937 angående statsbidrag till avlöning av lärare vid folk- och småskolor m. m.

2. Statsbidragets storlek.

Kostnader för skolmateriel.

1937 års skolmaterielsakkunniga läto på sin tid verkställa en del beräkningar beträffande kostnaderna för införande av fri skolmateriel. Dessa beräkningar utfördes dels vid några skoldistrikt, som vid ifrågavarande tidpunkt infört fri materiel, dels läto de sakkunniga verkställa en beräkning på grundval av en undersökning av det skolmateriel, som användes i några av de sakkunniga undersökta skolor. På grundval av dessa beräkningar kommo de sakkunniga fram till en medelkostnad av 8 kronor 20 öre per barn och år för tillhandahållandet av fria läroböcker och fri skolmateriel i folk-skolor.

Sedan 1937 års sakkunniga utförde sina beräkningar, har läget i betydande avseenden förskjutit sig och avsevärda prisförändringar inträtt. Det har därför icke ansetts motiverat att nu gå närmare in på de sakkunnigas kostnadsberäkningar.

Nya kostnadsberäkningar ha i stället utförts. Dessa ha så tillgått, att genom skolöverstyrelsens försorg uppgifter erhållits från ett antal skoldistrikt, i regel två inom varje inspektionsområde, som för närvarande tillämpa principen om fri skolmateriel till folkskolornas elever. I de infordrade uppgifterna ha kostnaderna uppdelats på läroböcker och förbrukningsmateriel per barn, och likaledes har en uppdelning skett på de olika klasserna i dels 7-årig, dels 6-årig folkskola.

Kostnaderna i de skoldistrikt, som insänt uppgifter, ha sammanförts i efterföljande tabeller, varvid är att märka att ur tabellerna uteslutits uppgifter från några skoldistrikt, vilkas uppgifter antingen varit ofullständiga, eller vilka tillämpat beräkningsgrunder, som uppenbarligen avvika från i andra skoldistrikt tillämpade.

Statsbidrag enligt de sakkunnigas förslag.

De sakkunniga framhålla, att frågan om fördelningen av det allmännas kostnader för elevernas undervisningsmateriel kan avgöras enligt tre olika alternativ:

- 1) kostnaderna bäras helt av kommunerna;
- 2) kostnaderna bäras helt av staten;
- 3) kostnaderna bestridas av kommunerna och staten gemensamt.

De sakkunniga anse uteslutet, att skoldistriktet skulle kunna åläggas att var för sig och oberoende av sin ekonomiska bärkraft bekosta utgifterna för helt fri skolmateriel. Icke heller anse de lämpligt med ett statsbidrag, graderat efter skoldistriktets ekonomiska bärkraft. Valet bör enligt de sakkun-

Medelkostnad för läroböcker och förbrukningsmateriel inom skoldistrikt med 7-klassig folkskola läsåret 1944/45.

Skoldistrikt	Medelkostnad för läroböcker per barn i klasserna I—VII Kronor	Medelkostnad för förbrukningsmateriel per barn i klasserna I—VII Kronor	Summa medelkostnad för läroböcker och förbrukningsmateriel per barn i klasserna I—VII Kronor
Sundbyberg	4: 65	4: 83	9: 48
Sollentuna	4: 59	7: 24	11: 83
Norrtälje	6: 65	6: 80	13: 45
Häverö	4: 88	5: 36	10: 24
Enköping	6: 34	6: 57	12: 91
Sigtuna	4: 72	5: 98	10: 70
Södertälje	2: 21	9: 82	12: 03
Katrineholm	7: 06	5: 91	12: 97
Kullerstad	6: —	7: 88	13: 88
Ekeby	3: 89	6: 70	10: 59
Veta	5: 21	5: 21	10: 42
Västervik	5: 70	9: 50	15: 20
Bodafors	4: 99	6: 36	11: 35
Norrahammar	4: 57	5: 48	10: 05
Huskvarna	7: 35	4: 93	12: 28
Ljungby	5: 55	7: 10	12: 65
Lessebo	4: 66	6: 49	11: 15
Emmaboda	5: 44	4: 51	9: 95
Botkyrka	5: 64	4: 24	9: 88
Nynäshamn	5: 91	8: 38	14: 29
Sölvesborg	8: 89	6: 70	15: 59
Hässleholm	6: 69	6: 97	13: 66
Björnekulla	4: 89	5: 86	10: 75
Bjuv	5: 68	9: 35	15: 03
Simrishamn	5: 86	7: 62	13: 48
Öja	6: 78	7: 46	14: 24
Eslöv	4: 73	5: 37	10: 10
Lund	4: 41	5: 17	9: 58
Svedala	2: 26	11: 09	13: 35
Trelleborg	6: 89	6: 02	12: 91
Eldsberga	4: 36	6: 27	10: 63
Varberg	6: 30	5: 90	12: 20
Falkenberg	4: 56	4: 87	9: 43
Råda	6: 56	6: 59	13: 15
Partille	5: 98	7: 25	13: 23
Lysekil	5: 12	5: 64	10: 76
Steneby	5: 82	6: 75	12: 57
Tjärnö	5: 11	5: 96	11: 07
Trollhättan	4: 51	4: 40	8: 91
Ulricehamn	4: 47	5: 66	10: 13
Gällstad	2: 80	5: 89	8: 69

Skoldistrikt	Medelkostnad för läroböcker per barn i klasserna I—VII Kronor	Medelkostnad för förbruk- ningsmateriel per barn i klasserna I—VII Kronor	Summa medel- kostnad för läro- böcker och för- brukningsmateriel per barn i klas- serna I—VII Kronor
Skövde	6: 28	4: 64	10: 92
Levene	5: 15	5: 62	10: 77
Glava	4: 87	9: 30	14: 17
Järnskog	4: 67	9: 62	14: 29
Säffle	5: 28	5: 08	10: 36
Vitsand	3: 91	5: 42	9: 33
Filipstad	7: 23	4: 01	11: 24
N. Råda	5: 55	5: 99	11: 54
Kumla	5: 98	8: 40	14: 38
Örebro	4: 83	6: 53	11: 36
Hällefors	6: 92	5: 42	12: 34
Lindesberg	6: 32	6: 08	12: 40
Sala	6: 87	4: 70	11: 57
Ludvika socken	5: 52	4: 63	10: 15
» stad	6: 47	7: 30	13: 77
Falun	6: 01	5: 29	11: 30
Sandviken	4: 65	8: 63	13: 28
Ovansjö	4: 57	7: 33	11: 90
Arbrå	7: 94	8: 93	16: 87
Ljusdal	4: 98	6: 58	11: 56
Njutånger	4: 41	4: 86	9: 27
Timrå	6: 11	7: 57	13: 68
Härnösand	4: 48	8: 31	12: 79
Högsjö	6: 41	7: 75	14: 16
Bräcke	5: 15	6: 80	11: 95
Umeå	6: 29	6: 30	12: 59
Lövånger	5: 63	7: 66	13: 29
Piteå landskommun	7: 26	6: 40	13: 66
Hortlax	3: 91	7: 36	11: 27
Luleå	6: 19	6: 39	12: 58
Edefors	7: 29	4: 21	11: 50
Jukkasjärvi	5: 01	9: 23	14: 24
Råneå	4: 30	8: 70	13: —
Överkalix	4: 56	6: 17	10: 73
Nederkalix	2: 61	6: 48	9: 09
Medeltal för ovan- stående 76 skol- distrikt	5: 42	6: 58	12: —

Medelkostnad för läroböcker och förbrukningsmateriel inom skoldistrikt med 6-klassig folkskola läsåret 1944/45.

Skoldistrikt	Medelkostnad för läroböcker per barn i klasserna I—VI Kronor	Medelkostnad för förbrukningsmateriel per barn i klasserna I—VI Kronor	Summa medelkostnad för läroböcker och förbrukningsmateriel per barn i klasserna I—VI Kronor
Lommaryd	6: 77	5: 92	12: 69
Bäckebo	5: 87	6: 40	12: 27
Ronneby landskommun	5: 03	5: 55	10: 58
Söndrum	5: 94	6: 37	12: 31
Kyrkefalla	4: 64	5: 09	9: 73
Sura	6: 49	5: 37	11: 86
Orsa	2: 79	6: 60	9: 39
Ovanåker	3: 46	5: 62	9: 08
Nätra	6: 05	5: 86	11: 91
Sidensjö	6: 04	6: 19	12: 23
Ragunda	4: 88	5: 28	10: 16
Hörnefors	5: 49	7: 13	12: 62
Jörn	4: 60	4: 73	9: 33
Bureå	6: 40	4: 30	10: 70
Medeltal för ovanstående 14 skoldistrikt	5: 32	5: 74	11: 06

nigas mening stå mellan att statsbidrag generellt och likformigt utgår med en viss procent av en beräknad medelkostnad per barn och år till samtliga skoldistrikt respektive olika huvudgrupper av skoldistrikt eller att bidraget utmättes så att det täcker hela nämnda medelkostnad. För egen del förorda de sakkunniga sistnämnda alternativ och föreslå i enlighet härmed, att statsbidraget bestämmes till 8 kronor 20 öre för folkskolebarn och år. Av de sakkunnigas motivering inhämtas bland annat följande.

1920 års sakkunniga anslöto sig till tanken på ett procentuellt statsbidrag och föreslogo, att staten skulle bidraga med $\frac{9}{10}$ av kostnaden. De utgingo därvid från, att skoldistrikt efter eget skön skulle ansluta sig till eller avvisa systemet med helt fri materiel. 1937 års sakkunniga finna det vara uppenbart, att en anordning enligt vilken de skoldistrikt, som så önska, skulle kunna undandraga sig skyldigheten att lämna helt fri materiel, skulle leda till orimliga konsekvenser. Denna möjlighet att undandraga sig komme i synnerhet att utnyttjas av distrikt med klen ekonomisk bärkraft, varigenom elever från fattigare distrikt skulle bli sämre tillgodosedda än de som tillhörde bättre lottade distrikt. Till stöd för uppfattningen, att skoldistrikt skulle till en viss procent gälda kostnaden, åberopade 1920 års sakkunniga, att skoldistrikt borde äga visst intresse av att sparsamhet iakttoges beträffande skolmaterielen. 1937 års sakkunniga, vilka hävda, att sparsamhetskravet givetvis borde röna största möjliga beaktande, finna det

icke motiverat att låta distrikten gälda en viss procent för att befrämja detta sparsamhetsintresse. Kravet på sparsamhet borde vägas mot kravet, att materieln inom samtliga skoldistrikt borde vara av fullt tillfredsställande kvalitet. Om en skälig summa per barn och läsår fixerades, vilken helt eller delvis gäldades av staten, låge det i statens intresse att denna summa också komme till användning för sitt givna syfte. Det grundläggande motivet till att lämna statsbidrag till införande av fri skolmateriel vore önskemålet att åvägabringa en utjämning i kvalitativt hänseende av materielns standard. Sparsamhet och omsorg skulle under alla omständigheter bli i hög grad påkallade från distriktens sida vid medlens administration. Däremot motiverade icke sparsamhetens krav, att distrikten skulle åläggas att betala en viss procent till helt fri skolmateriel.

Med hänsyn till distriktens olika ekonomiska bärkraft anse icke de sakkunniga det vara lämpligt att generellt och likformigt låta dem betala en viss andel i kostnaden. Skulle så ske, kunde det förväntas, att denna utgift i ett stort antal fall komme att överstiga de ofta mycket sparsamt tillmätta anslag, som för närvarande utginge till fri materiel åt medellösa elever. I svagt lottade distrikt kunde givetvis en siffermässigt obetydlig ökning av budgetens utgiftssumma komma att medföra en kännbar ökning av skattestrycket.

Också administrativt sett anse de sakkunniga, att det från effektivitetens och enkelhetens synpunkter vore mest ändamålsenligt, att staten gäldade hela medelkostnaden för barn och år. Om däremot en procentuell andel av medelkostnaden skulle erläggas av skoldistriktet, bleve det den statliga myndighetens uppgift att tillse, att varje skoldistrikt verkligen betalade sin procentuella andel i den fixerade totalsumman per barn och år. Den statskontroll, som därmed komme att utövas, skulle bli omfattande i bland annat de över 2 000 landsbygdskommunerna. Riktningen för en sådan reglering bleve givetvis att tillse, att distriktet ej finansierade skolmaterieln på så sätt, att statens andel av det allmänna bidraget täckte utgifterna så att distriktets andel ej behöfde tagas i anspråk. Kontrollen skulle säkerligen företrädesvis komma att avse de fattigare landsbygdskommunerna och bleve för dem en både omfattande och föga tilltalande uppgift.

På dessa grunder förordade de sakkunniga, att staten principiellt skall svara för samtliga kostnader för fria läroböcker och fri förbrukningsmateriel till eleverna i folk- och fortsättningskolor, att det skall åläggas skoldistriktet dels att sörja för anskaffning av ifrågavarande undervisningsmateriel, dels ock att tillse, att erforderlig undervisningsmateriel ständigt står till förfogande till varje i förenämnda skolor undervisat barn, samt att statsbidrag till skoldistriktet skall utgå med ett visst medelbelopp för elev och undervisningsår.

Remissyttranden.

I de remissyttranden, i vilka uttalanden gjordes om de sakkunnigas förslag till grunder för statsbidraget, uttalades ett betydande antal instämmanden i sakkunnigförslaget. I åtskilliga yttranden uttalades dock, att statsbidraget icke borde avse hela kostnaden.

Riksräkenskapsverket ansåg det lämpligt, att kommunerna i viss utsträckning deltog i kostnaderna, varigenom medverkan från deras sida till utgifternas begränsning kunde påräknas. Riksräkenskapsverket fann vidare,

att statens medverkan borde få formen av ett bidrag med ett visst bestämt belopp för barn och år. För att ge erforderligt utrymme åt kommunernas medverkan borde detta belopp icke sättas för högt utan förslagsvis till ungefär $\frac{2}{3}$ av en beräknad medelkostnad för barn och år. Detta belopp ville riksräkenskapsverket med utgångspunkt ifrån de sakkunnigas kostnadsberäkningar sätta till sex kronor för barn i folkskola och två kronor för barn i fortsättningsskola.

Statskontoret ansåg det också vara att föredraga, att kostnaderna fördelades mellan statsverket och skoldistriktet. Därvid borde skoldistriktet åläggas skyldighet att tillhandahålla behöflig materiel mot att statsverket bidroge till kostnadernas bestridande med visst för elev och läsår beräknat belopp. Genom en sådan anordning skulle skoldistriktet få ett bestämt intresse av att tillse, att vederbörlig sparsamhet iakttoges, varjämte särskild kontroll från statsverkets sida av skoldistriktets utgifter för ifrågavarande ändamål bleve obehöflig. Anordningen förutsatte dock, att ett statligt organ övervakade, att skoldistriktet i tillbörlig omfattning fullgjorde sina skyldigheter. Denna eftersyn ansåge statskontoret kunna utan olägenhet anförtros åt folkskolinspektörerna. Även statskontoret föreslog, att statsbidraget skulle utgå efter sex kronor för lärjunge i folkskola och två kronor i fortsättningsskola.

Skolöverstyrelsen delade de sakkunnigas uppfattning, att bidraget principiellt borde utgå lika till alla skoldistrikt. Däremot kunde överstyrelsen icke godkänna vare sig att staten skulle svara för hela materielkostnaden eller att beloppen skulle fixeras till de siffror som de sakkunniga anført. Eftersom de sakkunnigas beräkningar vore grundade på en uppskattad medelkostnad, följde härav, att kostnaderna stundom voro avsevärt större och ibland något lägre än de föreslagna statsbidragen. Frågan uppställdes sig då, vem som skulle betala merkostnaden för de distrikt, där statsbidraget icke vore tillräckligt, och huruvida man skulle tillåta vissa distrikt att göra sig inkomst på de bidrag, som de icke ansåge sig helt behöva använda för de angivna ändamålen. Dessa frågor ansåge överstyrelsen, att de sakkunniga icke behandlat på ett tillfredsställande sätt.

I detta sammanhang ville överstyrelsen understryka, att man aldrig kunde ernå en lika kostnad för skolmateriel i barndomsskola. Frånsett att förbrukningen torde ställa sig olika i de skilda skolformerna, sammanhängde också kostnaden med själva arbetssättet. Det vore därför icke endast fråga om en större eller mindre sparsamhet med materielen, när man konstaterade den växlande åtgången.

Överstyrelsen anförde vidare:

Möjligen ha de sakkunniga tänkt sig, att skoldistriktet kunna tänkas viliga att betala kostnaderna för materiel, i den mån statsbidraget icke räcker. Häremot står dock de sakkunnigas starka understrykande av, att staten

skall bära hela kostnaden för det avsedda ändamålet. Måhända ha de sakkunniga vidare utgått ifrån, att folkskolinspektörerna skola vid sin kontroll se till, att materielkostnaderna icke tillåtas sjunka under den standard, som angives av statsbidragets storlek. En dylik kontroll måste dock vara så detaljerad, att den knappast kan läggas på de redan hårt arbetstyngda inspektörerna. Rent principiellt kan man icke heller lämna den möjligheten ur räkningen, att i ett skoldistrikt kan för en relativt liten materielkostnad bedrivas en fullt tillfredsställande undervisning. Av de i betänkandet redovisade skoldistrikten ha åtskilliga en medelkostnad, som understiger det ifrågasatta statsbidraget. Man vågar dock icke härav draga den slutsatsen, att de på något sätt vanskött sitt åtagande att tillhandahålla fri materiel.

Enligt överstyrelsens mening vore den lämpligaste lösningen, att man icke uppställde kravet, att staten skulle betala hela materielkostnaden. Om man, såsom de sakkunniga föresloge, förordade ett mera schematiskt statsbidragsförfarande, måste statsbidraget ligga i underkant av den verkliga kostnaden och skoldistriktet vara skyldiga att betala den merkostnad för utgifterna, som i regel måste beräknas uppkomma. Däremot borde statsbidraget vara så beskaffat, att det väsentligen täckte skoldistriktets kostnader. Även om det vore svårt att angiva ett belopp, ville dock överstyrelsen hålla före, att ett belopp av sex kronor för barn och år i folkskolan och två kronor för barn och år i fortsättningsskolan vore väl avvägt. Det borde sedan ankomma på skoldistriktet att tillskjuta ytterligare erforderliga medel till behovet.

Överstyrelsen, som påpekat, att materielkostnaden kunde ställa sig olika i de olika skolformerna, hade också övervägt, huruvida bidraget borde vara mindre för elever i halvtidsläsande skolor. Med hänsyn till att överstyrelsen generellt förordat ett avsevärt lägre bidrag än de sakkunniga, ansåge sig överstyrelsen dock icke nödsakad att göra undantag för sistnämnda skolor.

Statens läroboksnämnd ansåg, att om systemet med fri skolmateriel skulle ha obligatorisk karaktär det måhända vore oundvikligt, att staten iklädde sig hela kostnaden. Vid tillämpningen i praktiken torde emellertid vissa svårigheter uppstå. Då det icke vore möjligt att få en sådan ordning till stånd, att kostnaden per barn och år bleve exakt densamma i alla skoldistrikt, kunde det icke undvikas, att den verkliga kostnaden i vissa distrikt understeg och i andra distrikt överstege medeltalet (statsbidraget). I förra fallet skulle skoldistriktet få en inkomst av statsbidraget och i det senare skulle distriktet nödgas lämna tillskott av kommunala medel. Regler erfordrades, vilka medgäve en noggrann kontroll över statsbidragets användning och vilka därjämte kunde åstadkomma en sådan utjämnning att staten svarade för den verkliga kostnaden för den fria skolmaterielen, varken mer eller mindre.

Även vissa *länsstyrelser* och *domkapitel* gävo uttryck för åsikten, att skoldistriktet borde bidra till kostnaderna för skolmaterielen.

Departement-
schefen.

1937 års sakkunniga ha förordat, att staten principiellt skall svara för samtliga kostnader för fria läroböcker och fri undervisningsmateriel. Då riksdagen 1942 i anledning av motioner behandlade frågan, uttalade den, att övervägande skäl talade för att, därest staten iklädde sig utgifter för undervisningsmateriel, även en medverkan i viss utsträckning från kommunernas sida komme till stånd. Denna mening har även företrätts av flera remissmyndigheter, bland annat statskontoret, riksräkenskapsverket och skolöverstyrelsen.

Enligt min mening bör ett statsbidrag för genomförande av fri undervisningsmateriel i skoldistriktet icke konstrueras på så sätt, att staten betalar ett visst procenttal av skoldistriktets redovisade verkliga kostnader. Detta skulle, såsom i annat sammanhang närmare belyses, draga med sig en alltför omständlig och kostsam kontrollapparat. Bidraget synes i stället böra utgå i form av ett visst fixerat belopp per barn och år. Detta belopp synes mig till storleken böra avpassas så, att det täcker största delen av kostnaden för fri materiel till eleverna. Distriktets andel i kostnaderna bör därvid icke göras större, än att nödig marginal finnes för variationerna i kostnader mellan olika skoldistrikt och att i sparsamhetens intresse åtminstone något utrymme lämnas för kommunal medverkan. Viktigt är, att statsbidragsbeloppet icke betraktas såsom en gång för alla fixerat, utan att det tid efter annan underkastas revision i anslutning till prisutvecklingen och den pedagogiska erfarenhetens krav på ny undervisningsmateriel. I sistnämnda hänseende är det av synnerlig vikt, att den fria pedagogiska utvecklingen ej klavbindes av ett såsom fixt betraktat kostnadsbelopp.

De förnyade kostnadsberäkningar, vars resultat redovisats i det föregående, ge vid handen, att genomsnittskostnaderna för tillhandahållande av fria läroböcker och fri förbrukningsmateriel för närvarande ligga mellan 11 och 12 kronor per barn och år. I betraktande härav förefaller det mig, att ett statsbidrag på 10 kronor per barn och år för närvarande bäst skulle motsvara behovet och de förut uttalade önskemålen. Jag förordar därför, att statsbidraget till ifrågavarande ändamål för närvarande fastställs till nämnda belopp för samtliga skoldistrikt, att utgå för alla folkskolelever, som fullgöra obligatorisk skolgång, således även för elever i obligatorisk åttonde klass, i den mån sådan förekommer. Några bärande skäl för en differentiering av bidraget efter skolpliktstidens längd i de särskilda kommunerna synas icke föreligga.

I detta sammanhang erinrar jag, att vissa årliga bidrag till anskaffande av undervisningsmateriel plägar beviljas åt de skoldistrikt, som komma i åtnjutande av statsbidrag från förslagsanslaget till folkundervisningens befrämjande i rikets nordligaste gränsorter m. m. Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att efter prövning av de särskilda förhållandena avgöra, huruvida och i vad mån det av mig förordade nya statsbidraget bör föranleda ändrad praxis ifråga om medelstildelningen från nämnda anslag.

I det följande ämnar jag förorda, att statsbidrag till kostnaderna för tillhandahållande av fria läroböcker och fri förbrukningsmateriel från och med läsåret 1946/47 skall utbetalas till skoldistriktet i början av det läsår, varunder materielen skall användas. Vid bifall till vad jag förordat erfordras således anslag för ändamålet redan för nästa budgetår. Barnantalet i folkskolan uppgick vårterminen 1945 till 524 000. Med hänsyn till födelsetalets förändringar och skolpliktens successiva utsträckning till 7 eller 8 år torde man böra räkna med att detta för innevarande läsår stigit till omkring 540 000. I det följande kommer jag att förorda, att det statsbidragsbelopp, som vid läsårets början utbetalas till skoldistriktet, grundas på elevantalet näst föregående läsår. Det förslagsanslag till »Folkskolor m. m.: Bidrag till kostnaderna för tillhandahållande av fria läroböcker m. m.», som för nästa budgetår torde böra anvisas, därest de av mig tillstyrkta statsbidragsgrunderna godtagas, synes alltså böra uppföras med ett belopp av 5 400 000 kronor.

3. Administration och kontroll m. m.

Enligt *de sakkunnigas* mening är det angeläget, att staten äger möjlighet att genom sina organ övervaka användningen av det föreslagna statsbidraget. För att åstadkomma en tillfredsställande ordning å hithörande område ifrågasätta de, om icke skoldistriktets medelsförvaltning liksom kontrollen över densamma borde kunna anordnas på ett liknande sätt, som vid tidpunkten för avgivande av deras förslag gällde på vägväsendets område. Sålunda anse de, att det bör kunna föreskrivas, att skoldistriktets räkenskapsföring sker enligt av Kungl. Maj:t meddelade föreskrifter, detta i syfte att underlätta genomförandet av önskvärd enhetlighet ifråga om skoldistriktets räkenskaper. Vidare önska de, att skoldistriktets räkenskaper skola kunna göras till föremål för granskning av riksdagens revisorer samt av riksräkenskapsverket eller en eventuell blivande kameralbyrå i skolöverstyrelsen.

De sakkunniga föreslå vidare, att statsbidraget skall utgå i efterskott samt grunda sig på elevantalet vid slutet av vårterminen. Rekvisition skulle inlämnas omedelbart efter vårterminens slut till folkskolinspektören, som skulle ha att snarast möjligt och före juli månads utgång insända ett exemplar av rekvisitionen till statskontoret eller vederbörande länsstyrelse. De sakkunniga räkna med, att statsbidraget skall vara skoldistriktet tillhanda före höstterminens början.

I *remissyttrandena* blev de sakkunnigas förslag föremål för åtskillig kritik bland annat från statskontoret, riksräkenskapsverket och skolöverstyrelsen.

Skolöverstyrelsen kunde för sin del icke förorda, att statsbidraget skulle utgå i efterskott. Det normala måste vara att utgiften och statsbidraget fölle på samma tidsperiod. Endast då verkliga hinder härför mötte, borde man göra undantag. I detta fall syntes intet hindra, att statsbidraget avsåge kostnader för det år, varunder det utbetalades. Överstyrelsen kunde icke heller

tillstyrka, att bidraget skulle rekvideras vid den tidpunkt på året, som de sakkunniga föreslagit, och sade sig betvivla att man på den korta tid som förflöte mellan vårterminen och höstterminen normalt kunde räkna med att statsbidragsfrågan skulle hinna behandlas av alla instanser. Överstyrelsen hyste också starka betänkligheter mot att skapa ytterligare en separat statsbidragsrekvisition för folkskolan. Det lämpligaste vore att sammanföra det ifrågasatta statsbidraget med underhålls- och materielbidraget, å vilket rekvisition ingåves under oktober månad, och överstyrelsen ansåge att samtliga de nämnda bidragen skulle kunna behandlas på samma blankett. Starka skäl kunde därvid anföras för att rekvisitionen skulle grunda sig på elevsiffrorna vid höstterminens början, då det ju vore dessa elever som skulle erhålla materiel. Då emellertid folkskolinspektören icke kunde kontrollera nämnda siffror, borde man därför möjligen enligt överstyrelsen lägga elevantalet vid vårterminens slut till grund för beräkningen. För skoldistriktet hade detta icke någon betydelse, eftersom eventuella differenser komme att utjämnas under årens lopp.

De av de sakkunniga föreslagna åtgärderna för statlig kontroll över skoldistriktets användning av ett eventuellt statsbidrag för läroböcker och förbrukningsmateriel kunde överstyrelsen ej heller tillstyrka. Något skäl, att för just det statsbidrag, varom här vore fråga, och som till sin storleksordning vore ganska blygsamt, ifrågasätta en helt ny kontroll ansåge inte överstyrelsen föreligga.

Statskontoret fann det praktiskt, att statsbidragen utdelades vid höstterminens början och att bidragen därvid bestämdes med hänsyn till lärjungeantalet vid närmast föregående vårtermins slut. Denna beräkningsgrund borde emellertid enligt statskontorets mening icke — såsom de sakkunniga antytt — få medföra att statsbidraget ansåges hänförligt till annat redovisningsår än det under vilket utbetalningen skulle verkställas.

Riksräkenskapsverket ansåg, att rekvisitionsförfarandet borde så nära ansluta sig till reglerna för rekvisition av något av de nu utgående statsbidragen till folkskoleväsendet, att största möjliga arbetsbesparing kunde vinnas. Då det från flera synpunkter syntes olämpligt att låta statsbidraget för undervisningsmateriel ingå i rekvisitionen av statsbidrag till avlöningar m. m., ansåg riksräkenskapsverket att statsbidraget för undervisningsmateriel borde rekvideras och utbetalas tillsammans med underhålls- och materielbidraget. I folkskolinspektörernas befattning med rekvisitionerna borde enligt riksräkenskapsverket ingå kontroll dels över att materiel av erforderlig standard tillhålls skoleleverna, vid äventyr att rätten till statsbidrag eljest helt eller delvis förverkades, dels ock över att materielkostnaderna för skola och år efter den standard av materielen som förekommit under senast förflutna redovisningsår uppginge till minst det rekviderade beloppet, då i annat fall statsbidraget borde nedsättas till det belopp, till vilket de verkliga kostnaderna från nyssnämnda utgångspunkt kunde beräknas. Sistnämnda begränsning syntes riks-

räkenskapsverket erforderlig till förebyggande av att eventuellt överskjutande del av statsbidraget kunde tagas i anspråk för bestridande av andra kostnader än dem, till vilka bidraget vore avsett.

Frågan om de administrativa bestämmelser och föreskrifter om kontroll, som skola reglera användningen av det föreslagna statsbidraget, är utan tvivel synnerligen betydelsefull. Riktpunkten för anordningarna på detta område synes mig emellertid böra vara, att alla bestämmelser göras enkla och lätta att utan onödig omgång tillämpa. Den statliga kontrollen över skoldistriktens användning av statsbidraget till fri undervisningsmateriel synes mig därför böra inskränkas till att folkskolinspektörerna få i uppdrag att i samband med den allmänna inspektionen kontrollera dels att undervisningsmaterialet tillhandahålles utan kostnad för eleverna och dels att denna materiel motsvarar rimliga anspråk ifråga om omfattningen och kvaliteten. Någon ytterligare detaljkontroll och detaljredovisning på sätt de sakkunniga och riksräkenskapsverket föreslagit finner jag icke erforderlig. Den skulle också bli synnerligen tids- och arbetskrävande och svår att i praktiken genomföra. Något ståndpunktstagande till de sakkunnigas yttrande om omläggning av skoldistriktens räkenskapsföring finner jag för närvarande icke erforderligt. Beträffande tidpunkten för rekvisitionernas ingivande och grunderna för beräkning av antalet statsbidragsberättigade barn ansluter jag mig till de synpunkter skolöverstyrelsen framfört. Statsbidragssummans storlek torde sålunda för varje läsår böra bestämmas med hänsyn till barnantalet vid nästföregående vårtermins slut.

Det torde få ankomma på Kungl. Maj:t att meddela de bestämmelser rörande statsbidraget och villkoren för dess åtnjutande, som må befinnas erforderliga.

I enlighet med sina direktiv behandlade 1937 års skolmaterielsakkunniga utförligt frågorna om skolmaterielens anskaffning och prissättningen å densamma. De förslag de sakkunniga i detta avseende framlagt, har jag icke ansett erforderligt att upptaga till behandling i förevarande sammanhang, enär dessa spörsmål hänskjutits till förnyat övervägande av de sakkunniga, som jag den 19 oktober 1945 tillkallat med uppgift att utreda läroboksfrågan i dess helhet. Enligt direktiven för nämnda sakkunniga skola de utreda frågan om möjligheterna att nedbringa utgifterna för skolmateriel, varvid även tanken på ett statligt läroboksförlag hänskjutits till kommittén. Bland övriga spörsmål, vilka denna kommitté har att utreda, framhålles frågan om distributionen av skolmateriel, varvid möjligheterna av en direkt distribution av skolmaterielen från producenterna till skolorna bör särskilt uppmärksammas.

Tillsvidare utgår jag därför från, att skoldistriktet vid inköp av undervisningsmateriel för skolorna skola förfara såsom hitintills och verkställa inköpen och träffa överenskommelser med producenter och distributörer enligt nu gällande principer.

III. Hemställan.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

dels medgiva, att statsbidrag må utgå till bestridande av kostnaderna för tillhandahållande av fria läroböcker m. m. i huvudsaklig överensstämmelse med vad jag i det föregående förordat;

dels ock till *Folkskolor m. m.*: *Bidrag till kostnaderna för tillhandahållande av fria läroböcker m. m.* för budgetåret 1946/47 anvisa ett *förslagsanslag* av . . . . kronor 5 400 000.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdade hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Gösta Bäck.